

HET LEVEN EN DE ERFENIS – terugkijken op Jan van Riebeeck
Culemborg 25//05/2019

1)

Vandaag lastige erfenis verleden bij de kop. JvR heeft 10.000 km van hier een kolonie gesticht waaruit een stad is gegroeid, een streek, een land vele malen groter dan ons eigen land – wat formidabel is. Maar ook een land dat een traditie opgebouwd heeft van geweld en onderdrukking, vaak op grond van kleur, ras, etniciteit – wat minder is.

Dat verleden is vooral zo lastig omdat het steeds dichterbij ons toe kruipt en steeds ongemakkelijker wordt, nu ook ons eigen land te maken krijgt met spanningen op grond van kleur, ras, etniciteit.

Je zou hopen dat we iets van het verleden leren, maar het dreigt ons onverhoeds opnieuw te overvallen. Nota bene bij ons thuis dit keer. Dus wat moeten we ermee?

Midden 20^e eeuw wisten we dat nog heel goed. 1952 werd de komst van JvR naar de kaap groot gevierd. Zie filmpje uit ZA toen dat de halve wereld over ging, hier met de originele voice-over...

>>> filmpje JvR 1952

Dit was het trotse ZA, nog onder wit beheer – apartheid paar jaar eerder formeel ingevoerd. Blanken superieur en welwillend, inheemse bevolking primitief en eerlijk gezegd dus toch wel inferieur. Dat zou ooit naar elkaar toegroeien, dan zouden die inheemsen misschien op eigen benen kunnen staan en zelf hun thuislanden besturen, maar voorlopig was dat beter aan ons toevertrouwd. Etnisch verschil dat een verschil in hiërarchie betekende, voorlopig was het prima...

Vonden wij in NL ook in meerderheid. Zo waren we het ook gewend in de koloniën Indonesië, Suriname en Antillen. Als wij blanken vaderlijk de leiding hadden, was dat voor alle partijen het beste, en dus werd Van Riebeecks jubeljaar ook bij ons groot gevierd. Vooral in Culemborg:

>>> foto parade plein

>>> foto Juliana in JvR-huis

Dat was '52. JvR als held. In decennia daarna kwam apartheid er toch anders uit te zien. Sharpeville '60, Mandela op Robbeneiland, townships, thuislanden, Soweto-riots – jaren 60 en 70 allemaal op tv terwijl ons land onder een opstandige jeugdcultuur steeds linkser en alternatiever werd.

>>>foto anti-apartheid

>>> tweede foto

>>> affiche tegen executies

in die jaren 70 werd Apartheid onverdedigbaar. Jaren 80 zelfs culturele boycot. Banden met ZA verdacht, belangstelling voor de geschiedenis daar ook, een ZA-bibliotheek in A'dam werd in gracht gekieperd. NI maakte zich net zo hard los van ZA als het de banden eerder vierde. Etnische verschillen waren er om te verdwijnen. Wij zagen geen kleur meer, dat was onzin, wie naar kleur keek moest we heel eng rechts zijn, een racist, fascist, nazi. Dus zoiets moest ook JvR zijn geweest. Een creep. Toen bleek ons land zelf dus ook te verkleuren.

>>> repatrianten Indië contractpensions

>>> gastarbeiders

>>> Surinamers Bijlmer

Na repatrianten uit Indonesië die we in de jaren 50 hadden opgenomen, waren tijdelijke *gastarbeiders* ingevoerd, en die bleken niet meer terug te gaan. Intussen was half Suriname bij de onafhankelijkheid in 1975 in de Bijlmer ingetrokken, er kwamen Vietnamese bootvluchtelingen, in de jaren 90 ex-Joegoslaven, daarna Somaliërs etc, en sinds die tijd komen we krakend en piepend tot de ontdekking dat het niet zo simpel is om over kleurverschillen heen te kijken. We moeten daar toch op de een of andere manier iets mee – ironisch genoeg dus nadat we de traditie die we daarin hadden, goed of fout, juist hadden weggegooid. Met ons debat over de multiculturele samenleving, weten we wel dat we daar 10.000 km verderop al 350 jaar mee experimenteren?

Nee, weten we niet. Beginnen overnieuw. Als leerlingen die onze leerboeken hebben weggegooid en zelf de wiskunde proberen uit te vinden. Wat tot wilde debatten leidt...

>>> **foto oordelen over moslims**

Dat bracht ons bij de NTR paar jaar geleden op het idee die leerboeken van het verleden terug te zoeken, dat wil zeggen een tv-serie te maken over 350 jaar NL invloed in ZA...

>>> **logo Goede Hoop**

ZA is het land dat niet alleen voor ons land, maar misschien wel voor de hele wereld, het meest vergaande experiment geweest is in de opbouw van een multiculturele samenleving. Hoe zou het zijn als we daar weer eens gingen kijken? En dan niet meteen ons oordeel klaar, bij voorbaat al bepalen wat er goed en fout is, want die oordelen vooraf zorgen dat je

voornamelijk ziet wat je al wou zien. Nee, kijken. Naar de maatschappij die daar ontstaan is. Sinds de komst van JvR.

2) >>> portret VR

Iets dergelijks wil ik nu ook met u gaan doen – nu inzoomend op de tien jaar die JvR zelf in ZA heeft doorgebracht. Of we daar trots op moeten zijn of juist beschaamd, of we Goede Hoop zien of dat die naam alleen nog maar sarcastisch klinkt, dat laten we nog even liggen. Als er iets is wat we de laatste jaren leren, dan wel hoe complex dat ogenschijnlijk zo eenvoudige thema kleur ligt, dus ook hier – eerst kijken.

Dat betekent dat ik nogal wat geduld van u ga vragen. Het wordt niet eenvoudig, want die oordelen piepen overal steeds tussendoor, zo zitten we nu eenmaal in elkaar. Dus oefen uw geduld met mij – ik beloof u dat we straks toch echt wel tot conclusies komen.

>>> jonge JvR (= Bartholomeus Vermuyden)

Tien jaar VR. Wie was de man toen hij in 1652 landde op de Kaap? Om iets aan te geven van hoe weinig we daarover weten dit portret, dat zelfs de bankbiljetten van ZA onder de apartheid sierde. Het is wsch niet van VR. Bronnen zijn beperkt. Veel is onzeker. Maar ruwweg:

1619 geboren Culemborg, rond zijn tiende verhuisd naar Schiedam, chirurgijn geworden, wat vader ook al was, en rond zijn 20^e onderchirurgijn geworden bij de VOC, waar de familie al contacten had. Neef van de toenmalige gouverneur-generaal in Batavia Anthonie van Diemen. Bouwde in korte tijd ruime ervaring op. Voer met WIC naar Brazilië, met Noordse compagnie naar Groenland, zat een tijd in Deshima, Japan, leed schipbreuk op de kust van Afrika. Man van de wereld.

Begin 30 als hij van VOC opdracht krijgt verversingspost in te richten voor de schepen halverwege Indië. Met duidelijke richtlijn Heren 17: *hou de inboorlingen te vriend, men vergrijpe zich niet aan hun personeel of vee*. Dat krijgt hij mee als essentieel – en dat kun je uitleggen als beschaving, wellevendheid, maar het is ook praktisch. Die lokale bevolking moet VR helpen met het fourageren van de schepen. Niet zozeer met graan en groente, want de locals zijn geen boeren die hun land verbouwen, ze trekken rond met hun vee. Maar dat vee kan de VOC gebruiken.

>>> VR – khoikhoi op strand

Te vriend houden dus. Daar tekent VR voor. Het blijkt alleen niet mee te vallen, zo blijkt uit de dagregisters die VR bijhoudt, want er zijn al heel snel misverstanden met de locals.

>>> khoikhoi prent

Noemen zichzelf khoikhoi, de NL-ers zeggen hottentotten als imitatie van hun ‘stotterende’ taal, en kennen weinig van wat wij gewoon vinden. Ze ruilen vee voor drank en tabak, ze blijken zeer gevoelig voor verslavende verleidingen. Maar als VR’s mannen dat vee in een omheining zetten kijken ze daar raar van op en ’s ochtends blijkt dan nogal eens een koe verdwenen. Tot ontzetting van de Nederlanders, het is toch hun eigendom, maar bij dat woord beginnen de khoikhoi glazig te kijken. Ruil of koop op schrift zetten blijkt niet te helpen. De khoikhoi spreken geen Nederlands en kennen sowieso geen schrift. Als de NL’ers er op aandringen zetten ze hun kruisje op een stuk papier, maar als de NL’ers hun die tekst weer voorhouden, *dit was de afspraak*, lijkt het punt ze te ontgaan.

>>> **khoikhoi met vee**

Nog lastiger wordt het wanneer VR's mannen akkers inrichten voor graan en groenten. De khoikhoi lopen daar met hun vee gewoon doorheen. Ontdekking - ze blijken niet zoiets als grondbezit te kennen, alles is van iedereen, en landbouw snappen ze al helemaal niet. VR doet een poging om het land van de khoikhoi te kopen, netjes op papier weer, maar met het gevolg dat hij inmiddels kon verwachten. Een khoikhoi-voorman zet een kruisje, maar zijn volk loopt evengoed weer dwars door vers gezaaide akkers en wordt kwaad als de Nederlanders daar kwaad over worden. Zodat béide kampen kwaad worden.

VR komt klem te zitten. Hij moet voedsel leveren voor de passerende schepen, maar soms is er zelfs te weinig voor zijn eigen mannen, die zwak worden en vertraging oplopen met de bouw van een eerste vereiste voor deze buitenpost. Een houten fort. VR realiseert zich dat hij meer verschansingen nodig heeft om zijn 'rechtmatige bezittingen' te beschermen. Hij begint te denken over afrasteringen en komt op den duur uit op de aanleg van een ondoordringbare heg van 14 kilometer, waar de khoikhoi buiten moeten blijven. Dan maar kwaadschiks leren wat bezit is.

>>> **14 km amandelheg** (Symbolisch: eerste hek in ZA)

We zijn dan een jaar of zeven bezig en VR heeft zich altijd nog te houden aan de directieven van de Heeren 17 die zeggen dat hij de bevolking te vriend moet houden. Maar u snapt, dat punt is gepasseerd. De khoi zijn woedend dat ze worden buitengesloten, de NL'ers dat er soms toch khoi over hun land lopen. Er wordt geschoten, door de khoi met pijlen, door de NL'ers met kogels, en dan wordt het oorlog. Wat de Heren 17 ook zeggen, VR geeft zijn mannen carte blanche met hun musketten.

Driemaal raden wie dat won, kogels tegen pijlen. De NI'ers kregen zo rond 1560 greep op hun verversingspost, de grond, het vee en het bewerken van de akkers – alles. Mede door de komst van slaven van Madagascar en uit Azië – de VOC hechtte nog steeds aan civiele verhoudingen met de khoikhoi, dus die mochten niet onder slavernij worden gebracht. Maar je kunt je afvragen of de uitkomst voor de khoi veel gunstiger was. Tegen de tijd dat VR afscheid van de Kaap nam, 1662, hadden zijn mannen voldoende eigen vee, zodat de khoikhoi daarvoor niet meer nodig waren. Sommigen werden landarbeiders voor de Nederlanders, vaak nog steeds betaald met drank en tabak, en het eindresultaat was dat een deel van de khoikhoi-gemeenschap aan verslavingsverschijnselen begon te lijden. Steeds afhankelijker van de Nederlanders, voor wie ze steeds minder nuttig werden, ook steeds minder een bedreiging, eigenlijk een quantité négligable. (Waarna de afmaker nog moest komen, een epidemie van Europese pokken waar khoikhoi weerloos tegen waren.)

3)

>>> **vroege Kaapstad**

>>> **stad in wording**

Ziedaar ineens een stuk Europa in Afrika. U ziet, dit is geen mooi verhaal – en echt, op grond van de bronnen is er niet veel mooiers van te maken. Formidabel dat de Nederlanders voet aan de grond wisten te krijgen, dat vereiste moed en discipline en doorzettingsvermogen. Maar de keerzijde was dat de oorspronkelijke bevolking werd verdrukt op een manier die sterk doet denken aan het lot van aboriginals en Indianen. Verjaagd van hun gronden, vervreemd van hun tradities, verslaafd – ga zo maar door.

De vraag is dan hoe zwaar we dat moeten opnemen. Hoeveel mensen ondergingen die treurnis en hoe lang, was het iets tijdelijks of werkten de gevolgen door? Vorige president van ZA Zuma zei dat het simpel was: ‘With the arrival of JvR all the problems for the blacks in our country started.’ Dat was ongetwijfeld een manier om de problemen die hij zelf als president niet oploste af te schuiven, hou me ten goede, maar het is een populair idee in ZA. Dus zit daar toch iets in, werken de gebeurtenissen van 350 jaar geleden door tot op de dag van vandaag?

Kanttekening vooraf bij het antwoord: niet meer zo duidelijk wie khoikhoi zijn. Gemengd geraakt met san, bosjesmannen, xhosa, zulu, blank. Maar er zijn nog altijd wijken waar mensen zich identificeren als khoikhoi en daar ook idd nog trekken van hebben – jukbeenderen, tanig, klein. Zo gingen wij voor onze serie naar een school in een khoikhoi-wijk om te kijken wat de kinderen daar van hun geschiedenis leren. Is dat nog steeds geschiedenis van JvR, hun tegenvoeter, of gaat het ook over eigen voorouders, zoals de legendarische Krotoa? Daar ging het om, wat krijgen ze mee?

>>> instart khoisan-school

Geen idee van eigen tradities en geschiedenis. Wel traditie van verslaving en doelloosheid. Komt dat door wat 350 jaar geleden voorgevallen is? Klinkt te simpel. Maar vraag door en je ziet dat er waarheid in zit. Net als aboriginals en indianen kregen khoisan geen plek in samenleving, en dat ging zo ver dat ze onder apartheid, toch geobsedeerd door indelingen op kleur, administratief vergeten werden. Zulu, Xhosa etc werden zwart. Inwoners afkomstig uit Azië, voormalige slaven, werden kleurlingen. Khoisan werden niks – en zelfs nu, 25 jaar na eind apartheid, is dat nog niet bijgesteld. Ze vallen buiten onderwijs en sociale projecten van ach-

terstandsgroepen, want hun achterstand is zo totaal en vanzelfsprekend dat ook zwarten leiders niet op het idee komen om er iets aan te doen.

Laat dat even door uw hoofd waaien. Dit is letterlijk, administratief, een erfenis van iets wat 350 jaar geleden begon. Een bevolkingsgroep die in die dagen zoveel kwijtraakte dat ze nog steeds niet voor zichzelf kan opkomen. Dit is het werk, geen ontkomen aan, van JvR.

4)

>>> **jonge JvR met zonnebril**

Wat moet je daar mee voor onze tijd? Trots of schaamte over JvR? Lastig om dat soort emoties te voelen over daden waar je part nog deel aan hebt gehad. Trots op Ajax? Schaamte over slavernij? Hoezo straalt dat op jou af? Dat is de filosofische vraag waar ik me al gauw in verstrikt, ik vind die termen meer belastend dan verhelderend, maar goed, als je het zo wil framen: misschien wel trots én schaamte. Trots op de kracht waarmee VR in tien jaar een buitenpost opbouwde die bij zoveel tegenslag toch leven kreeg. Dat is zijn werk. Maar ook schaamte als je ziet wat de gevolgen waren voor de locale. Dit is onderdrukking en zelfs ethnic cleansing.

Maar daarmee zijn we nog niet klaar. Zo'n oordeel doet onmiddellijk aan de apartheid op z'n ergst denken, aan moedwil en planmatigheid, aan de genadeloosheid van de overtuiging die we kennen als racisme. Vooropgezet. Tegen de khoikhoi. Maar was dat ook zo bij VR? Was het wat hij wilde? Wat weten we van zijn motieven? Laten we nog eens preciezer kijken. In zijn omgang met de khoikhoi, wat dreef hem?

Dan kunt u tegenwerpen, ach, misschien dreef hem wel niks wat de khoikhoi betreft. Vragen naar moraal en drijfveren is iets voor onze tijd, in de 17^e eeuw had niemand tijd voor dat soort luxe-overwegingen. Het was

een gewelddadige eeuw, binnen Europa en in de strijd om het verwerven van koloniën al helemaal. Dat was gewoon een fact of life, dus die khoi-khoi – heel rot, maar waar gehakt wordt vallen spaanders, moeten we echt niet teerhartig over worden.

Dat heb ik ook een tijd gedacht, maar het blijkt weer eens niet zo simpel. In het Europa na Columbus dat de wereldzeeën overging om koloniën te vestigen was er wel degelijk debat over de locals en wat je daar mee moest. Vooraanstaande Spaanse priesters kwamen op tegen de moordpartijen die hun landgenoten aanrichtten onder de Indianen, en hetzelfde zie je in ons land wanneer de VOC zijn vleugels uitslaat. JP Coen moordt de Banda-eilanden uit en dan gaan doopsgezinden fel in debat. De Banda-eilanders zijn geen christenen, wat dat betreft staan ze natuurlijk 1-0 achter, maar het zijn wel schepselen Gods, niet minder dan wij, en het is niet aan ons om op Gods troon te gaan zitten en over hun leven te beschikken. Er viel dus iets te kiezen qua moraal. De doopsgezinden waren een minderheid, een intellectuele bovenlaag, niet heel anders misschien dan de mensen die in de debatten over Zwarte Piet of slavernij nu kritisch zijn over hun eigen witte kamp. Maar ze bestonden en ze zorgden voor gedachtenruimte, ook voor een man als JvR. Dus wat koos hij? Laten we zijn tien jaar aan de Kaap nog eens bekijken, niet op het niveau van de gebeurtenissen maar van de motieven die eronder lagen, zoals die zich uit de bronnen laten vermoeden.

>>> **portret 'JAN'**

5)

Om te beginnen – ga nu iets doen als dit t-shirt. Hedendaagse interpretatie maken. Op grond van de bronnen, maar die laten als gezegd veel speling,

en ik sta mezelf toe ze te lezen zoals met mijn eigen blik van nu en met de vragen van onze eigen tijd.

Hoe zag VR zijn opdracht op de Kaap, had hij er zin in? Nou, niet echt. Vermoedelijk heeft hij die aangenomen om weer in genade te worden aangenomen bij de VOC na een faux pas. Hij was betrapt op handelen voor eigen rekening, een misdrijf bij de compagnie dat hem op ontslag kwam te staan. Op de Kaap mocht hij zich rehabiliteren en die kans heeft hij gegrepen. Maar al na een paar weken laat zijn dagregister doorschermen dat hij het liefst weer zou vertrekken en al gauw schrijft hij dat ook in brieven aan de Heren 17. Haal me hier weg.

Kan het zijn dat hij daarom al bij voorbaat weezin voelde tegen de khoikhoi? Nou, daar ziet het ook weer niet naar uit. Twee jaar voor zijn opdracht was hij al eens op de Kaap geland om er gestrande VOC-ers op te halen en hij hoorde toen alleen maar aardige berichten over dit inlandse volkje. Vriendelijk en vreedzaam. Sterker, die berichten waren het die de VOC op het idee brachten om een verversingspost op de Kaap te beginnen. Vriendelijk en vreedzaam zag je zelden – hup, er op af!

Na aankomst merk je uit zijn dagregister ook dat hij nieuwsgierig is naar de khoikhoi. Hij schrijft zorgvuldig op hoe ze zich kleden en gedragen, haast als een antropoloog. Hij stoort zich aan van alles, te beginnen bij de wind, de Kaapse wind die al meteen het eerste zaaigoed wegblaast, maar de mensen die hij treft vallen niet tegen. Op de eerste dag aan land wordt hij begroet door een of andere voorman van de khoikhoi die zich voorstelt als Herry. In het Engels – reuze handig, meteen gesprek.

Het valt zelfs niet uit te sluiten dat hij liever en naïever naar die Herry keek dan andersom. Waarom sprak die gast Engels? Omdat hij ook al eens handel had gedreven met de Engelsen, die eerder aan de Kaap waren geweest dan de NI-ers. Hij had Engels geleerd en over deeltjes onderhandeld, die hij daarna net zo had gesaboteerd als even later bij VR zou ge-

beuren. Vee terug stelen, akkers plat trappen, zorgen dat die gasten uit Europa het zo rottig kregen dat ze wel weer zouden opkrassen, en als het niet opschoot overgaan tot hardere maatregelen. 17 Engelsen hadden het niet overleefd, zoals hij dáárvoor ook al Portugezen had laten vermoorden, en vermoedelijk probeerde hij intussen zijn positie te verbeteren ten opzichte van andere Khoikhoi-voormannen, die ook onderling veel uit te vechten hadden.

Herry was dus net zo goed als VR bezig met eigen belangen. En waar VR weinig wist van de khoikhoi, hij wist veel van Europese koloniale.

(Kaap als global village, iedereen kwam er langs.)

Of VR dat beseft? Hij lijkt er echt iets van te willen maken. Hij neemt zelfs een nichtje van Herry in huis. Krotoa. In zijn huishouding leert ze Nederlands en Frans, draagt Europese kleding en krijgt de symbolische naam Eva. De eerste christelijke vrouw van de khoikhoi. Voor Herry vast en zeker een vooruitgeschoven post in zijn strategische plannen, ze zal voor hem hebben afgeluisterd bij de NI'ers, maar ze krijgt ook een vertrouwelijke band met VR. Ze wordt zijn tolk bij de khoikhoi, ze adviseert hem af en toe, en je krijgt sterk de indruk dat VR haar serieus neemt.

Dat is goed om tot je door te laten dringen. JvR was waarschijnlijk christen genoeg om haar te zien als medeschepsel Gods, in lijn met de debatten van die tijd. Een beetje christendom erbij en ze was niet anders dan hij. Je kunt hem dus niet zien als een racist, dat is een veel later idee, dat pas eind 19^e eeuw een vlucht neemt, en in die zin niet als voorganger van de apartheid. Hij benadert de khoikhoi met een basaal respect en zelfs zijn hedendaagse critici moeten erkennen dat hij doorgaans mild en welgemanierd was in zijn optreden. Een rationeel en redelijk man.

(Zie ook prenten khoi net, van NL tekenaars. Nieuwsgierig & respectvol)

6)

Dat klinkt toch weer heel anders dan onderdrukking en ethnic cleansing. Hoe kan dat samengaan?

Laten we kijken naar VR's groeiende teleurstelling in de khoikhoi. Hij probeert ze in te zetten voor zijn eigen doelen maar krijgt door dat Herry dat ook met de NI'ers doet. Gelijke munt. Herry blijkt maar al te goed te snappen dat de NI'ers hem nodig hebben. VR ergert zich aan Herry's dubbelspel. Hij vindt hem en de khoikhoi achterbaks, doortrapt, en daar gaat zijn nieuwsgierigheid naar deze locals. Hij verliest zijn meegevoel en valt terug op waar hij voor gekomen is, puur zakelijk: de belangen van de VOC. Het moet maar zonder vriendschap met die gasten.

Vanaf dat moment is er geen middleground meer tussen de khoikhoi en de NI'ers. Het is zij of wij. Met niks ertussen, of het moet dat ene meisje zijn dat tussen de kampen is komen te staan, Herry's nichtje Krotoa. Zij blijft pendelen tussen VR's huishouden en de stam van haar oom, maar krijgt last van de spanningen. Ze waarschuwt VR op een dag dat ze zijn huishouden verlaat: meester, ik blijf nu lang weg, uw land zal hevig worden getroffen door oorlog. Als ze terugkomt kiest ze toch voor de Nederlanders en trouwt met de commandant van het gevangeneiland, ook toen al, Robbeneiland. Maar als die vermoord wordt staat ze er alleen voor, met kinderen die halfbloed zijn, en raakt ze in het vacuüm tussen de khoikhoi en de Nederlanders. Hoe? Ze lijkt ten prooi te vallen aan alcoholisme, gaat misschien ook in de prostitutie. Ze wordt uit de ouderlijke macht ontzet en gedetineerd op het eiland waar ze eerst nog directeursvrouw was. Van hulp verstoken sterft ze daar en krijgt niet eens een graf.

VR was op dat moment al weg uit de Kaap, hij kon haar niet meer helpen. Maar de vraag is of hij dat toen nog gewild zou hebben. Al snel na zijn komst bekijkt hij de khoikhoi op zijn best instrumenteel, *wat kan ik aan ze hebben*, op zijn slechtst afwijzend – *hoe kom ik van ze af*. Ik sluit niet uit dat zijn nieuwsgierigheid ook in de eerste dagen al niet diep ging,

maar hij werd snel harder. Hij had simpelweg geen boodschap meer aan ze, ze vielen buiten het bereik van zijn empathie, en je ziet het gevolg wanneer hij in zijn dagregister opschrijft hoe een khoi-man op een dag aan hem vraagt: ‘Hoe zou u het vinden als wij naar uw land kwamen en daar uw land en vee en zouden afnemen. Hoe zou u dat vinden?’

Hij noteert de woorden – en zijn dan ook meesterlijke woorden – maar geeft geen antwoord. Het beroep op empathie blijkt tevergeefs.

Dat is naar mijn gevoel de kern van wat er misging tussen hem en de khoikhoi. Er was geen kwade opzet vanaf het begin, hij meende het niet slecht, maar gaandweg werd duidelijk dat de verschillen tussen de khoi-khoi en de NI'ers groot waren, in taal en in cultuur, maar ook gewoonweg in belangen, en sinds die tijd namen de belangen het over. In een situatie waarin zoveel op het spel stond – oogsten of misoogsten, honger, ziekten, overleven – liet de kloof liet zich niet meer overbruggen.

Zo eenvoudig denk ik dat het lag tussen de beide werelden. De druk van de omstandigheden was genoeg om het contact onhoudbaar te maken. De overleving van het eigen kamp ging voor. De empathie met het andere kamp werd opgeschort, raakte vervolgens zoek, en dan wordt het zij of wij, tot je haast niet meer waarneemt hoe vergaand het is wat je de ander aandoet. Verslaving. Verjaging. Ethnic cleansing.

7)

Tot slot. Wat moet je hier in het VR-huis mee, in deze stad?

Klinkt niet vrolijk allemaal. Toch wil ik eigenlijk iets zeggen waar u volgens mee verder kunt, als u geïnteresseerde aandacht wil voor JvR. De erkenning dat zijn optreden afschuwelijke gevolgen had voor de lokale bevolking en dat die nog altijd doorwerken, tot op de dag van vandaag, die lijkt me domweg onvermijdelijk. Maar dat wil nog niet zeggen dat VR zoiets als het Kwaad vertegenwoordigt. Het Racisme. White supre-

macy – al die containerbegrippen waarmee je elkaar in onze tijd vliegen af kunt vangen en schaakmat kunt zetten zonder veel te zeggen.

Mijn punt is juist – die man was eigenlijk nogal een mens als u en ik. Met empathie, maar ook met het vermogen om die uit te zetten. Met een wil en een moraal, maar ook met een belang dat lelijk in de weg staat.

Wat mij zo opvalt is hoe actueel VR is door al die tegenstrijdige overwegingen. Want je empathie uitzetten – het ligt misschien aan mij, maar is dat niet wat je voortdurend ziet in actuele discussies waarin kleur een rol speelt? Zwarte Piet *moet* zwart zijn – en als zwarte Nederlanders daar bezwaren tegen hebben is dat pech voor hun en laten ze zien dat ze dus geen echte Nederlanders zijn. Immigranten uit Noord-Afrika heten dobberners en dan hoef je je niet langer af te vragen hoe dat is, dat dobberen over een levensgevaarlijke zee. Dé islam is een probleem en hup, daar schuiven moslims buiten het bereik van de gevoelens. Weg empathie.

Voor de goede orde, het gaat me niet om wie er nu precies hoeveel procent gelijk heeft in die ideologische debatten, over al die kwesties valt te debatteren. Het gaat mij om het besluit dat juist niet meer te willen en elkaar niet meer te willen horen. De empathie uit te zetten. En weer aan als het goed uitkomt - als zwarten, immigranten, moslims Ajax I naar de halve finale van het Europees voetbal schieten.

Voor mij is JvR een geweldige, glasheldere spiegel die laat zien hoe dat bij mensen gaat. Toen en nu, bij u en mij. Hij is niet het Kwaad, hij is ons. Met goede wil en soms toch kwaad gevolg. Hij hoeft niet in de ban, hij kan ons helpen naar onszelf te kijken door naar hem te kijken. Dat kan ons leren erkennen dat het simpelweg heel ingewikkeld is om een omgang te vinden met een ander die écht anders is.

Waarmee ik eigenlijk iets hoopvol probeer te zeggen voor het Jan van Riebeeckhuis. Zo'n geboortehuis kan een toonbeeld worden van koloniaal triomfalisme uit een voorbije tijd, sneu en verongelijkt, en zo zal het

in het felle debat van nu al heel gauw worden opgevat. Maar het kan net zo goed een centrum worden waar we leren omgaan met het meest verhitte issue van onze eigen tijd. Ik wens u kracht, moed, plezier en succes.